dag als Rustdag gehouden. Eerst onder de leiding des Geestes is al meer verstaan, dat de eerste dag der week als de dag van Christus' opstanding, het machtig feit waarmee èn onze rechtvaardiging èn onze geestelijke vernieuwing op het innigst samenhangt, als „de dag des Heeren" ook de Rustdag van den Christen moet zijn.

Het verband toch met Christus opstanding op den *eersten* dag der week geeft aan onzen Sabat of Rustdag juist dat eigenaardig chistelijk karakter, dat ons doet spreken van den *„christelijken Rustdag"*.

Wie de tegenstelling tusschen schaduw en wezen, belofte en vervulling verstaat; wie de verhouding van het christelijke tot het menschelijke en in verband daarmee de *geestelijke* beteekenis van het rusten op den *eersten* dag doorziet, voor hem kan er geen twijfel bestaan, of het is de Wil des Heeren en alzoo een voldoende grond, dat hij, als *Christen* zijn Rustdag houdt op den *eersten* en niet meer, maar ook nog niet op den zevenden dag der week, ook al is daarvoor in de Schrift geen opzettelijke, in woorden uitgedrukte ordinantie.

En waar nu ten slotte zij, die óf het een óf het ander niet doorzien, en daarom nog altijd meenen, dat wij Christenen op den zevenden dag onzen Sabbat moeten houden, zich beroepen op de letter van het vierde gebod: Maar de *zevende* dag is de Sabbat des Heeren uws Gods — daar zij nog eens herinnerd, dat wij als Christenen een redelijken godsdienst hebben, en dus bij het opvolgen van 'sHeeren geboden ons verstand hebben te gebruiken. En gelijk wij verstaan, dat de beul, die op last van de Overheid den moordenaar ter dood brengt; dat de verdediger van het vaderland, aan wien de Overheid het zwaard heeft *gegeven*, die den vijand doodt, daarmee allerminst zondigen tegen het 6de gebod: „Gij zult niet doodslaan," — zoo verstaan wij ook, dat een *Christen* die op zes werkdagen een Rustdag houdt en dat op den *eersten* dag, den „dag zijns Heeren", noch zondigt tegen de scheppingsordinantie voor den heiligen *mensch*, noch tegen het aan *Israël* gegeven gebod — met hun *zevenden* dag als Rustdag.

„Een iegelijk die den Zoon aanschouwt."

> En dit is de wil Desgenen die mij gezonden heeft, dat een iegelijk, die den Zoon aanschouwt, en in hem gelooft, het eeuwige leven hebbe; en ik zal hem opwekken ten uitersten dage.
> Joh. 6 : 40.

Van alle dingen onder menschen is te gelooven in den Christus de hoofdzaak.

Op alle tonen wordt het ons in de Schrift aangezegd, dat God zijn eengeboren Zoon gegeven heeft, opdat een iegelijk die in hem gelooft, niet verderve maar het eeuwige leven hebbe. En er wordt met even stellige beslistheid aan toegevoegd, dat wie niet in hem gelooft, het eeuwige leven niet zien zal, want dat de toorn Gods op hem blijft.

Ondervraagd wat het groote werk was, dat we in gehoorzaamheid aan God te volbrengen hebben, heeft Jezus gezegd: Het werk Gods dat ge te volbrengen hebt, is, dat ge gelooft in mij.

Het is het geloof in den Christus dat eens de deeling zal aanbrengen in de eeuwigheid, en het is ditzelfde geloof, dat reeds hier op aarde tot beslissing leidt.

Niet zekere algemeene godsdienstigheid, niet persoonlijk vrome neiging, en ook niet een algemeen geloof aan God, maar eenigliik en zeer bepaaldelijk het geloof in Jezus wijst, al naar gelang het aanwezig of afwezig is, het lot voor eeuwig uit, en beslist reeds hier beneden voor de vraag, of men tot de kudde van den eenigen Herder behoort, dan wel daarbuiten staat.

Op dit geloof drijft heel 't Evangelie.

Het is dit geloof in den Christus, waarop geheel de Openbaring Gods — lees 't maar in Hebr. XI — van de dagen van het paradijs af gericht was.

Het *sólé fide* 1) is in nog anderen zin dan waarin Luther het uitriep, de grondstelling voor alle hooger menschelijk leven.

Er zijn, onder menschen, ook allerlei andere merken en kenmerken en zielsuitingen en verhoudingen, die een andere richting in ons leven aanduiden, of er een andere richting aan geven. En ook dit alles kan waarde bezitten en van beteekenis zijn.

Alleen maar, al dat andere heeft alleen beteekenis voor een kleinen kring, voor beperkten tijd, in bepaalde mate. Sympathie, neiging, voorliefde, aanhankelijkheid het bloesemt alles uit in zilveren bloesem, maar het beheerscht alles saâm nooit de geheele existentie, het zet den grond van het bestaan niet om, het heeft geen albeslissende, eeuwigdurende gevolgen.

En juist daarom staat het geloof in den Zone Gods zoo verre boven dit alles, wat onder menschen boeit en saâmbindt en bezielt.

Al dit andere is ten deele, al dit andere mist volle levensdiepte, al dit andere is als het gras dat bloeit, om straks, als de wind er over gaat, te verdorren.

Wat alleen als fundament van het innerlijk leven blijft, voor den toon van het leven beslist, en dit leven in eindelooze ontplooiing voor eeuwig waarborgt, dat is het geloof in den eengeboren Zoon des Vaders, of zooals het in de gevangenis te Philippi weerklonk: Geloof in den Heere Jezus Christus en gij zult zalig worden.

Zalig; dit is het alomvattende, het aldoordringende, het in zichzelf voltooide en volkomene geluk; het geluk dat duurt tot in den eeuwigen morgen.

Nu blijve hier buiten bespreking, wat dit geloof is, hoe het werkt, waarin het bestaat. Een mysterie, dat Christus kerk wel telkens in woorden poogde uit te drukken, maar zonder ooit de volheid ervan onder woorden te kunnen brengen, en elk misverstand te kunnen uitsluiten.

Bepaalde de kerk het geloof te scherp, dan kreeg men koud en dor verstandswerk zonder geestelijken gloed; en drong ze meer in het mysterie van het gemoedsleven door, dan kroonde ze zoo vaak een verschroeiende mystiek, die straks in opwinding vervluchtigde.

Alleen maar, *dit* was en bleef altoos de kern, dat een verloren wereld, dat een aan zich zelf ontzonken menschenhart om redding riep, en dat vruchteloos alle menschelijk genie, alle menschelijk heroïsme, alle teedere ontferming eeuw na eeuw vruchteloos gepoogd had die redding aan te brengen, tot eindelijk God ze ons schonk.

Ze ons schonk, niet in een gave, maar in een hoogheiligen persoon, en die persoon niet één uit ons genomen, maar die heilige persoon uit den hemel tot ons nedergedaald; en nedergedaald niet als een engel, die Gods dienaar en onze hulpe, beide buiten de Goddelijke natuur en buiten onze natuur stond, maar uit den hemel tot ons gezonden en tot ons gekomen, als de eengeboren Zoon des Vaders, die in onze natuur ingegaan, God zelf tot onze aanschouwing bracht.

„Philippus, die mij gezien heeft, die heeft den Vader gezien, en hoe zegt ge: Toon ons den Vader!"

En daarom nu juist kan het geloof in den Christus niet anders dan het hoogste, het ééne en het eenige zijn.

Waar God zelf in den Christus zich aan de wereld geeft, en zoo diep indringt in ons menschelijk leven, dat die Zoon onze natuur aanneemt, dat het Woord vleesch wordt, en het kindeke ons geboren wordt, waarvoor engelen het *Immanuel*, God met ons, uitroepen, daar is de absolute, de volstrekte, de in zichzelf volkomen openbaring van Goddelijke ontferming tot ons gekomen.

Daar kan het niet hooger, daar kan het niet verder, daar is de grens van het eeuwig in zichzelf volkomene bereikt.

En daarom, boven het geloof in den Christus gaat niets uit. Er is niets dat er naast kan worden geplaatst. Er is niets dat ge er meê vergelijken kunt. Het gaat alle menschelijk uitdenksel te boven. Het kan door niets vervangen, het kan door niets overtroffen worden.

Het geloof in den Zone Gods brengt de redding aan, of er is geen redding.

Geen redding voor de verloren wereld, en geen redding voor uw in u-zelf verloren hart!

Voor het opgaan van die star des geloofs in uw zielsleven, eischt nu Jezus zelf een *bezigheid* van uw ziel.

Niet, dat spreekt van zelf, als zou welke bezigheid uwer ziel ook het geloof in Christus scheppen, voortbrengen, u inprenten en inplanten kunnen. Het zaad des geloofs is een Goddelijk zaaisel. Het geloof in Jezus is een gave evenals de Christus zelf een gave is. Het geloof is een gewrocht van Goddelijke ontferming, een gewrocht van den Heiligen Geest.

Maar alle geloof in den Christus heeft dit eigenaardige en noodzakelijke, dat het in ons bewustzijn moet worden opgenomen, en dat het daartoe met onweerstaanbare kracht in ons bewustzijn indringt. Indringt als een gewaarwording, als een drijvende kracht, als een bezielend beginsel, als een heel ons leven beheerschende en omzettende macht.

En daarom nu moet dat geloof voor ons bewustzijn een inhoud, een vorm, een gestalte erlangen. Het brengt óók gevoelsaandoeningen met zich, óók onuitsprekelijke aandoeningen van ongewone kracht. Maar boven en buiten dit alles heeft het ook een verstandelijken inhoud, die begrepen wil worden, een inhoud die zich vult met wat we van den persoon van den Zone Gods, van zijn leven op aarde, van zijn werken, van zijn woorden, van zijn zitten aan Gods rechterhand, en van zijn gedurige actie uit den hemel, na zijn Hemelvaart, uit de heilige Openbaring weten.

En hierin nu is wat van buiten wordt geleerd; er is in geheugenwerk, heugenis van namen, feiten, gesprekken, heugenis van woorden en daden, doodelijk lijden en heerlijke verrijzenis.

Maar het geheugen kweekt het geloof niet. Begrippen zijn niet eenswezens met uw geloof. Geleerdheid ontsteekt in uw geloof niet den gloed.

En daarom zegt Jezus, dat uw geloof, om steeds helderder, krachtiger en bezielender te worden, dit ééne noodig heeft, dat gij den *Zone Gods aanschouwt*.

„Die den Zoon *aanschouwt* en in hem gelooft", die heeft 't eeuwige leven.

Dat aanschouwen van den Zone Gods, dat alleen brengt alzoo de verrukking der ziel, die den gloed des geloofs gaande houdt en helder doet opbranden.

Al de inhoud van uw geheugen moet alzoo uit uw heugenis herleid tot de eenheid van het beeld des Zoons van God. Het moet alles vereend en saamgetrokken, om u dat beeld in heilige zuiverheid voor het oog uwer ziel te brengen. En waar dat beeld zich in u volmaakt, moet alle innerlijke aandrang en gewaarwording, en alle heilige gevoelsbeweging in u met dat beeld samensmelten, om 't ook u te doen genieten, en dat levende beeld van den Zoon Gods moet u imponeeren, moet u boeien, moet u niet loslaten, moet u bezig houden, moet u vervoeren in heilige verrukking.

Niet als een kennen naar het vleesch. Neen, het moet een geestelijke visie zijn, maar toch altoos zóó, dat de naam van Jezus overgaat in den persoon van den Christus, en dat van dien persoon van den Christus het innerlijk Goddelijk wezen u aangrijpt en u trekt met magnetische kracht.

Geen Jezus-verheerlijking, gelijk in de dagen van Feith en Van Alphen, die het „och, was Jezus nog op aarde, 'k ging aanstonds naar Jezus heen", op de lippen brengt. Dat zou zijn van het hooge naar het lage afdalen. De geestelijke visie, de zielsaanschouwing van den Zone Gods staat onvergelijkelijk hooger dan wat de discipelen in Jezus persoon op aarde hebben gezien en getast.

De *apostel* kent den Heiland veel rijker dan de *discipel* hem ooit gekend had. De Hemelvaart heeft ons niet verarmd, maar verrijkt. En het aanschouwen van den eengeboren Zoon des Vaders, dat het geloof kweekt, voedt en telkens weer verfrischt, is zulk een bewuste zielsgemeenschap met den Heere der heerlijkheid, dat ge in en door hem tot het Eeuwige Wezen zelf doordringt, en, den Zoon geestelijk met de ziel aanschouwende, u als kind van God, één weet met den Vader, den Zoon en den Heiligen Geest.

Luister maar naar de bede in het hoogeiesterlijk gebed:

Heilige Vader, ik bid u, dat ze allen één zijn, gelijkerwijs Gij, Vader, in mij en ik in U, *dat ook zij in ons één zijn*, opdat de wereld geloove, dat Gij mij gezonden hebt.

---

1) »Door het geloof alleenlijk."

Amsterdam, 2 Juni 1905.

Hulde.

Nu de Koningin de gewijzigde wet op het Hooger Onderwijs bekrachtigd heeft, past het ook onzerzijds een woord van hulde en dank te brengen aan ons Christelijk Ministerie.

Voor het Ministerie Mackay-Lohman blijft het een onvergankelijke eere, dat het de eerste schrede zette op den weg van de vrijmaking van het Christelijk onderwijs. Als kroon op een bijna vijftigjarigen strijd schonk het aan de School met den Bijbel gelijk recht op het gebied van den Staat. Aan de achteruitzetting en onderdrukking van de Christelijke school is toen een einde gemaakt.

Het Ministerie-Mackay deed dit onder zeldzaam gelukkige omstandigheden. Niet alleen dat het rekenen kon op een trouwe meerderheid in de Tweede Kamer, maar de liberale partij, den langen schoolstrijd moede, gaf destijds blijk van hoogen vrijheidszin en werkte, althans ten deele, met het Ministerie mee. De zoo lang gewenschte pacificatie scheen verkregen te zijn.

Het Kabinet, dat thans den strijd voor de vrijheid op het gebied van het Hooger Onderwijs aanbond, had doorniger weg te bewandelen. Feller worsteling is in ons parlement wel nooit gestreden, dan bij dit wetsontwerp. En tot het einde toe, heeft al wat links stond, zich tegen een eenvoudigen maatregel van billijkheid verzet.

De taak van het Kabinet is daardoor in niet geringe mate verzwaard. Het heeft een tegenstand te overwinnen gehad, die zelfs niet terugdeinsde voor een veto der Eerste Kamer. En nu, na alle politieke stormen, het scheepke eindelijk in veilige haven is, mag een woord van dank niet ontbreken aan den stuurman, die met zoo vaste hand het roer hield omkneld.

Niet snugger.

Naar aanleiding van onze opmerking, dat de thans bestaande theologische faculteit door alle partijen werd afgekeurd, wijst de *Nieuwe Rotterdammer* op het feit, dat het meerendeel van de professoren in de theologie zich vóór behoud van de tegenwoordige inrichting heeft verklaard.

Over de psychologische verklaring van dit feit kunnen we kort zijn. De aandrang ter verandering gaat van confessioneelen kant uit. En dat de heeren professoren liever onveranderd behoud van het status quo hebben dan een wijziging der theologische faculteit, die den confessioneelen in 't gevlij komt, spreekt wel van zelf.

Maar bewijst dit feit metterdaad wat de *Nieuwe Rotterdammer* wil?

Socialisten, Vrijzinnig democraten en geavanceerd liberalen hebben er nooit een geheim van gemaakt, dat zij een officieele theologische faculteit aan een Staatsuniversiteit een hors d'oeuvre achten.

Onze Roomsche landgenooten kunnen allerminst geacht worden te dwepen met een Protestantsche theologische faculteit, die voor hen geen de minste winst afwerpt.

Onder de geloovige Protestanten bestaat unaniem bezwaar tegen de bestaande inrichting der theologische faculteit, omdat zij het confessioneel karakter der theologie ten eenenmale miskent.

Alleen de moderne theologen zijn voor onveranderd behoud, niet omdat de bestaande inrichting geheel aan hun ideaal voldoet, maar uit vrees voor erger.

En zelfs onder deze modernen wordt nog menige stem gehoord, die voor verandering pleit.

Heeft op de jongste moderne theologenconferentie Prof. Groenewegen niet op de noodzakelijkheid gewezen om de dogmatiek weer als leervak op te nemen?

We gunnen daarom aan de *Nieuwe Rotterdammer* gaarne haar professoraal advies.

De gemeente — en op deze komt het toch in de eerste plaats aan — verlangt niets liever, dan dat hare aanstaande predikanten op andere wijze worden opgeleid dan tot dusverre geschiedt.

De critiek en het rapport over Art. XXXVI.

III.

In Artikel XXXVI wordt aan de Overheid ten opzichte van de Kerk tweeërlei taak opgedragen.

Vooreerst, dat de Overheid de Christelijke Kerk heeft te beschermen en te steunen.

En ten tweede, dat de Overheid de valsche religie heeft uit te roeien.

De tegenstelling, die hieraan ten grondslag ligt, wordt in een drievoudige variatie herhaald.

De Overheid heeft vooreerst *de hand te houden aan den heiligen kerkedienst* en *te weren den valschen godsdienst* (hier, blijkens den Franschen en Latijnschen tekst onzer confessie, bedoeld als eeredienst of cultus).

Zij heeft ten tweede *het rijk van Christus te doen vorderen* en *het rijk van den Antichrist ten gronde te werpen*.

En eindelijk, zij heeft *uit te roeien alle afgoderij* en daarentegen *het Woord Gods overal te doen prediken, opdat de ware God door een iegelijk geëerd en gediend wordt, gelijk Hij in Zijn Woord gebiedt.*

In deze keurig geordende trilogie beleden onze Vaderen, wat hun naar Gods Woord roeping der Overheid scheen te zijn.

Geen valsche eeredienst, geen antichristelijke macht en geen afgoderij mocht in een Christelijken Staat straffeloos worden geduld. En wat met dien valschen eeredienst, die antichristelijke macht, die afgoderij bedoeld wordt, lijdt voor den kenner der historie geen oogenblik twijfel. Art. XXIX onzer Belijdenis geeft daarop het afdoende antwoord, waar zij met trekken, die onmiskenbaar op de Roomsche Kerk doelen, het beeld teekent der valsche Kerk.

Zooals dit artikel luidt, dekt het thans niet meer de geloofsovertuiging van de gemeente des Heeren. Er is niet één Protestantsche Kerk, die deze roeping nog aan de Overheid als haar plicht voorhoudt. En al mag ten onzent een groep Gereformeerden in de Hervormde Kerk zeggen, dat zij in dit artikel het fundament en den hoeksteen vindt van haar politiek en kerkelijk program, dit is niets dan zelfmisleiding. Want zoo streng, zoo absoluut, zoo tot in de uiterste consequenties doorgevoerd, durft zelfs Dr. Hoedemaker dit stuk onzer Belijdenis niet meer te handhaven. Ook deze partij, die in de Friesche Christelijk-Historischen haar belichaming vindt, staat wat haar ideaal betreft nog mijlen ver van Art. XXXVI af. Ze heeft noch in haar politiek program, noch bij monde van een harer woordvoerders, ooit durven verklaren, dat de overheid van Gods wege geroepen is om de Roomsche Kerk met gewelddadige maatregelen te weren en uit te roeien. Integendeel. Wanneer dit soms uit haar program werd afgeleid, dan heeft ze daartegen ten stelligste geprotesteerd, dit als booze verdachtmaking afgewezen, en verklaard, dat zij aan eenige vervolging van andersdenkenden zelfs niet dacht. Een harer tolken ging zelfs zoover van nog onlangs te Amsterdam te zeggen, dat in een Ministerie, volgens zijn beginselen saamgesteld, zelfs een ongeloovige wel zitting kon hebben. De leuze, dat men voor onveranderd behoud van Art. XXXVI strijdt, is dus, om het zacht uit te drukken, een onwaarheid.

Opmerkelijk is het dan ook, dat van de zijde dezer broeders nog niet een poging is gewaagd om het rapport van de deputaten te weerleggen of aan te toonen, dat de exegese, door hen van Art. XXXVI gegeven, onjuist is. Prof. Visscher heeft integendeel in zijn breede historische studie het resultaat, waartoe de deputaten kwamen, eer bevestigd dan verzwakt. Indien hij één bezwaar heeft tegen het rapport, dan is het dit, dat het niet radicaal, niet doortastend genoeg is. Hadden deputaten beweerd, dat in het Nieuwe Testament niet een enkel bewijs te vinden was voor een zoodanige roeping der Overheid, hij gaat nog verder en meent uit het absolute zwijgen van de Apostelen en van Christus zelf te mogen afleiden, dat de Overheid zich met de zaken der religie zelfs niet bemoeien mag.

Wanneer Ds. Eringa in de *Gereformeerde Kerk* Prof. Visscher en Dr. Wagenaar als bondgenooten begroet, die mede tegen wijziging der Confessie zijn, dan zegt hij slechts de halve waarheid. Althans Prof. Visscher, — en wij twijfelen niet, of ook Dr. Wagenaar staat in dit opzicht geheel aan zijn zijde, — is niet tegen het rapport van deputaten, omdat hij de gewraakte woorden in de Confessie wil houden, maar omdat hij veel ingrijpender revisie noodig keurt. Heel de scherpte van zijn betoog richt zich niet tegen het rapport, maar tegen hen, die in Art. XXXVI het beginsel vinden, dat ook nog voor onzen tijd de politiek zou moeten beheerschen.

Alleen Ds. Eringa heeft tot dusverre een poging gewaagd om den inhoud van het rapport te bestrijden. Maar hij deed dit zoo zwak, zoo mat, dat in ernst mag gevraagd, of een zaak, die zoo verdedigd wordt, niet gansch hopeloos staat.

Zijn eerste argument is weinig anders dan een insinuatie. Volgens hem schuilt achter het gravamen tegen Art. XXXVI een politieke quaestie. Of hij hiermede het oog heeft op de coalitie met Rome, dan wel het staatkundig program der antirevolutionaire partij, zegt hij niet. Maar hoe dit ook bedoeld moge zijn, in beide gevallen wijzen wij deze beschuldiging als *infra dignitatem* af. De mannen, die dit gravamen op de Middelburgsche Synode hebben ingediend, hebben verklaard, dat zij *in hun conscientie* bezwaar hadden tegen deze woorden onzer belijdenis. Hun het verwijt ten laste te leggen, dat niet gewetensdrang, maar politiek hen tot dit gravamen drong, is een blaam van onoprechtheid op hen leggen, waartegen ons ernstig protest sta. Het wapen van verdachtmaking behoort uit elken ridderlijken strijd te worden geweerd.

Het tweede argument draagt althans een ander karakter. Deputaten erkennen volgens hem, dat onze vaderen meenden wat zij in Art. XXXVI beleden, ontleend te hebben aan Gods Woord. Wanneer deputaten echter opmerken, dat de door onze vaderen aangevoerde bewijsplaatsen uitsluitend aan het Oude Testament ontleend zijn en daarom voor ons niet gelden, dan ligt volgens hem hierin een ongereformeerde minachting van het Oude Testament. Hetzelfde argument, dat ook Dr. Hoedemaker reeds meermalen tegen ons aanvoerde.

Nu hebben deputaten in hun rapport hierop reeds geantwoord, en zoolang Ds. Eringa geen de minste poging zelfs waagt om hun betoog te ontzenuwen, baat een bloote herhaling van deze beschuldiging niet. Hoe sterk de Gereformeerden in tegenstelling met de Lutherschen steeds de innerlijke eenheid van Oud en Nieuw Testament hebben gehandhaafd, ze hebben toch ook even beslist erkend, dat de „bedeeling der schaduwen" thans vervallen was en voor ons geen regel meer zijn kon. Nu kan er natuurlijk geschil zijn over de vraag, of wat God in het Oude Testament gebood aan de Overheid onder Israël, tot de bedeeling der schaduwen behoorde of niet. Maar het gaat niet aan, zoodra iemand hier de grenslijn anders trekt dan onze vaderen deden, hem deswege te beschuldigen, dat hij principieel het Oude Testament voor de Christelijke Kerk van onwaarde verklaart. Deputaten hebben niet eenvoudig gezegd: al de aangevoerde teksten staan in het Oude Testament en gelden derhalve niet voor ons. Dat ware Luthersch. Maar ze hebben uit het Nieuwe Testament positief aangetoond, dat met de verandering der bedeeling hier ook een verandering van gebod had plaats gevonden. Onder het Oude Testament wilde God, dat de Overheid met het zwaard alle afgoderij zou uitroeien; onder het Nieuwe Verbond verklaart Christus, dat zijn koninkrijk alleen door geestelijke wapenen zal worden uitgebreid.

Maar dit daargelaten, kan ook dit argument toch kwalijk als ernstig worden beschouwd. Een van beide toch. Of Ds. Eringa gelooft met onze vaderen, dat wat God onder het Oude Testament aan de Overheid gebood, nog onveranderd tot op de letter geldt voor de Overheid onzer dagen. Maar dan moet hij ook den moed hebben om consequent te zijn, en volhouden, dat de Overheid van Godswege geroepen is een ieder, die zijn naaste tot een valsche religie verleiden wil, met den dood te straffen. Dat eischt het Oude Testament. Of wel — en wij gelooven dit gaarne — hij denkt zelfs niet aan hernieuwing van den brandstapel van Servet, maar dan beteekent dit argument *in zijn mond* ook niets. Op het standpunt onzer vaderen ging het op; maar wie dit standpunt welbewust prijs geeft, heeft daarmede zelf reeds erkend, dat hier tusschen Oude en Nieuwe bedeeling een grenslijn ligt, en mag *ons* geen verwijt maken, van wat *hij zelf* doet.

We hebben met opzet de zwakheid van deze argumenten in het licht gesteld, om te doen gevoelen hoe weinig vrucht is te wachten van een nadere samenspreking met deze broederen, waarop Dr. Wagenaar aandrong.

Indien deze broederen metterdaad op hetzelfde standpunt stonden als onze vaderen, en daarom Art. XXXVI, zooals het naar de historische en volgens ons alleen eerlijke uitlegging der woorden moet verstaan worden, ten volle beaamde, dan kon zulk een discussie vruchtbaar wezen.

Maar nu deze broederen zich wel voortdurend op Art. XXXVI beroepen en zeggen het te willen handhaven, maar tegelijk even beslist elke beschuldiging als laster brandmerken, alsof zij herstel wilden van een Gereformeerde Staatskerk, met vervolging van andersdenkenden, baat een discussie niet.

Met een beslist en overtuigd voorstander van Art. XXXVI als Prof. van Velzen viel te debatteeren. Dan kon argument tegenover argument gesteld en getracht worden op grond van Gods Woord elkaar te overtuigen.

Maar wie tegelijk ja en neen zegt, het met de Confessie eens is en toch ook weer niet eens, die biedt geen houvast. De *Nederlander* klaagde hierover onlangs terecht. Het debat loopt zoo uit op een woordenspel, en onze tijd is daarvoor te kostbaar.

We zeggen hiermede niet, dat er tusschen ons en deze broeders geen reëel verschil bestaat. Ook ontkennen we niet, dat dit verschil met Art. XXXVI saamhangt. Wanneer tot een revisie van dit geheele Artikel moest worden overgegaan, dan zou het zeker van belang wezen, eerst met deze broeders van gedachten te wisselen, opdat men over en weer tot helderheid en zoo mogelijk tot eenparigheid zou kunnen komen.

Maar wat we wilden aantoonen is alleen dit, dat het geschil *niet loopt over het aanhangige gravamen*, omdat deze broederen evenmin als wij gelooven, dat de Overheid geroepen is om met het zwaard den valschen godsdienst te weren en uit te roeien.

En daarover alleen gaat het gravamen.

Indien derhalve noch in noch buiten onze kerken tot dusverre iemand het heeft opgenomen voor de zinsnede in onze Confessie, waartegen het gravamen gaat, dan kan er, naar het ons voorkomt, ook geen oorzaak wezen om de afdoening van dit gravamen nog langer te vertragen.

Gold het hier een betwist punt; was er onder de Gereformeerden van onzen tijd metterdaad geschil over dit vraagstuk; meende een deel der broeders, dat het standpunt onzer Vaderen, dat de Overheid met geweld den valschen godsdienst had uit te roeien, juist was; dan kon het raadzaam wezen de definitieve beslissing over dit gravamen uit te stellen. Maar nu dit niet zoo is; nu Dr. Wagenaar en Prof. Visscher eer klagen, dat het gravamen niet ver genoeg gaat; nu zelfs de Christelijk-Historische partij in haar Friesche nuanceering uitdrukkelijk verklaart, dat ze even afkeerig is als wij van Overheidsvervolging in religie-zaken, is er voor uitstel geen de minste noodzakelijkheid. Ook de buitenlandsche Gereformeerde Kerken hebben, gelijk de Deputaten dit uitvoerig en met de stukken aantoonden, allen dit stuk der belijdenis prijsgegeven, en ons is niet één theoloog van naam bekend, die op dit punt nog de zienswijze onzer vaderen deelt.

Wanneer Prof. Visscher in zijn advies ons den raad geeft desniettegenstaande het status quo te handhaven, dan zijn wij voor de belangstelling, die uit dit advies voor ons kerkelijk leven spreekt, dankbaar, maar de door hem aangevoerde gronden hebben ons niet overtuigd.

Gelijk men zich herinneren zal, waren ze drie in getal. De algemeene geestelooze en dorre toestand onder ons Christenvolk. De inwendige verdeeldheid in onze Kerken. En het feit, dat nog een belangrijk deel der Gereformeerde gezindheid, om met Groen te spreken, buiten onze Kerken leeft in het Synodaal verband.

Over de beide eerste gronden kunnen we kort zijn.

We gelooven, dat Prof. Visscher den toestand donkerder inziet, dan hij werkelijk is. Over geestelooshеid en inwendige verdeeldheid is altoos geklaagd, en wie naleest, om slechts één voorbeeld te noemen, wat de kerkeraadsnotulen van de vluchtelingengemeente te Londen in de 16e eeuw meêdeelen, zal het laudator temporis acti wel voor goed verleeren. Men kan het verleden wel idealiseeren en het heden met